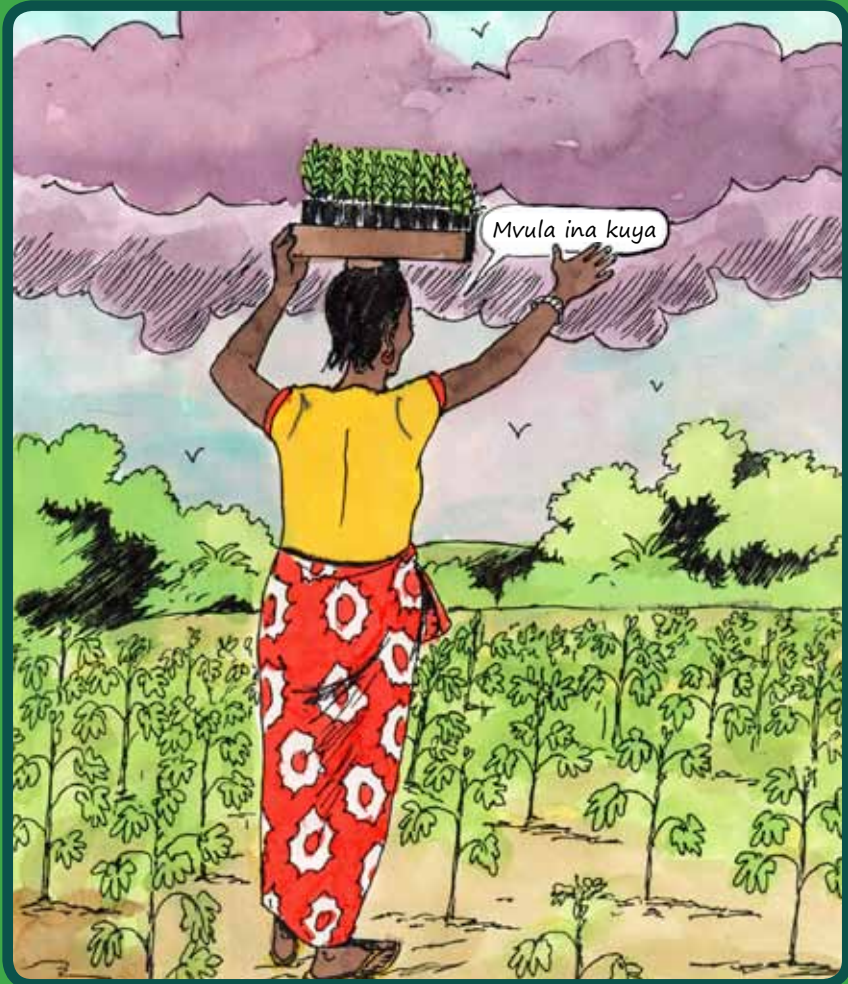

PROFEEAAC

Pour une agriculture artisanale durable

KITABU YAKU FATILIYA DJU YAKU RUDISHA PORI NDANI YA AFRIKA YA KATI

Mars 2023

Kisha kuvuna watoto ya miti ya pori naya mbeku kati ya matuta, inakuwa wakati sasa yaku weka ama kupanda mu bulongo.

Kupanda ina pacha ifanisiwe mu bulongo ya mupandadji, ata kwa ile anayo kuwa na masikiliziwo muzuri na watoto ya mungini ama benye bulongo.

Watoto ya miti wana pashua ku tiya mu bulongo kama wanakuwa na burefu sentimeta makumi tatu na kwa mwanzo ya yakati ya mvula dju ya maendeleo muzuri ya mizizi mbele ya wakati ya kipwa kufika.

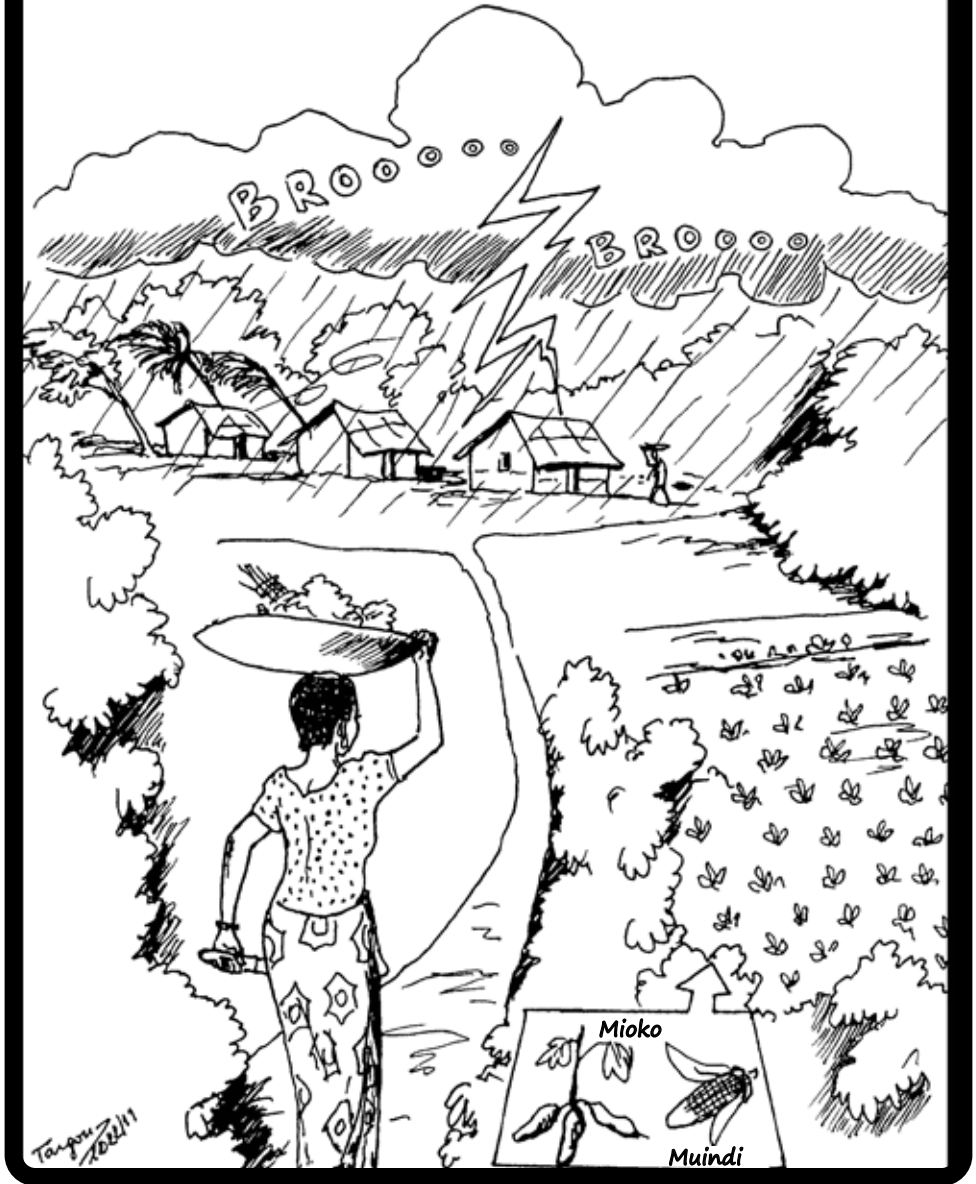
Nyuma yaku panda, watoto wa miti ina pendeziwa ku tengenesa ama kuwa paliliya kwaku tosha mayani kila wakati ku ile myaka tatu ya kwaza dju yaku komeya yao.

Kwa mwanzo, ku ingiza watoto ya miti ku chamba ya mulimo inasaidiya kazi yaku paliliya ju watoto ya miti wata faidika na kazi ya usafi ama yakupaliliya ya mimeya ya chakula.

Nyuma yaku vuna ya mimeya ya chakula, ina pashua kuchunga shamba ya miti ku moto dju ya batoto ya miti ile ita bakiya milele na milele iote nakukomeya muzuri kusudi ile nafasi ibakiya shamba ya miti yakudumu ama sokol aya miti yenye inakatiwaka mbele tena yakutiya mimeya ya chakula.

Ile bamiti ita saidiya dju yaku leta musaada kupitiya vitu yaku atchana (mbao, miti ya moto, bilulu, dawa ya asili, mbeku yakula, na bingine) yote ile kufatana na mupandaji ali chakula miti yake.

WAKATI YA MVULA INAFIKA, IKO WAKATI YAKU
PANDA MITI ILE TULI TOCHA KU MATUTA

KUCHIMBA YA KWAZA

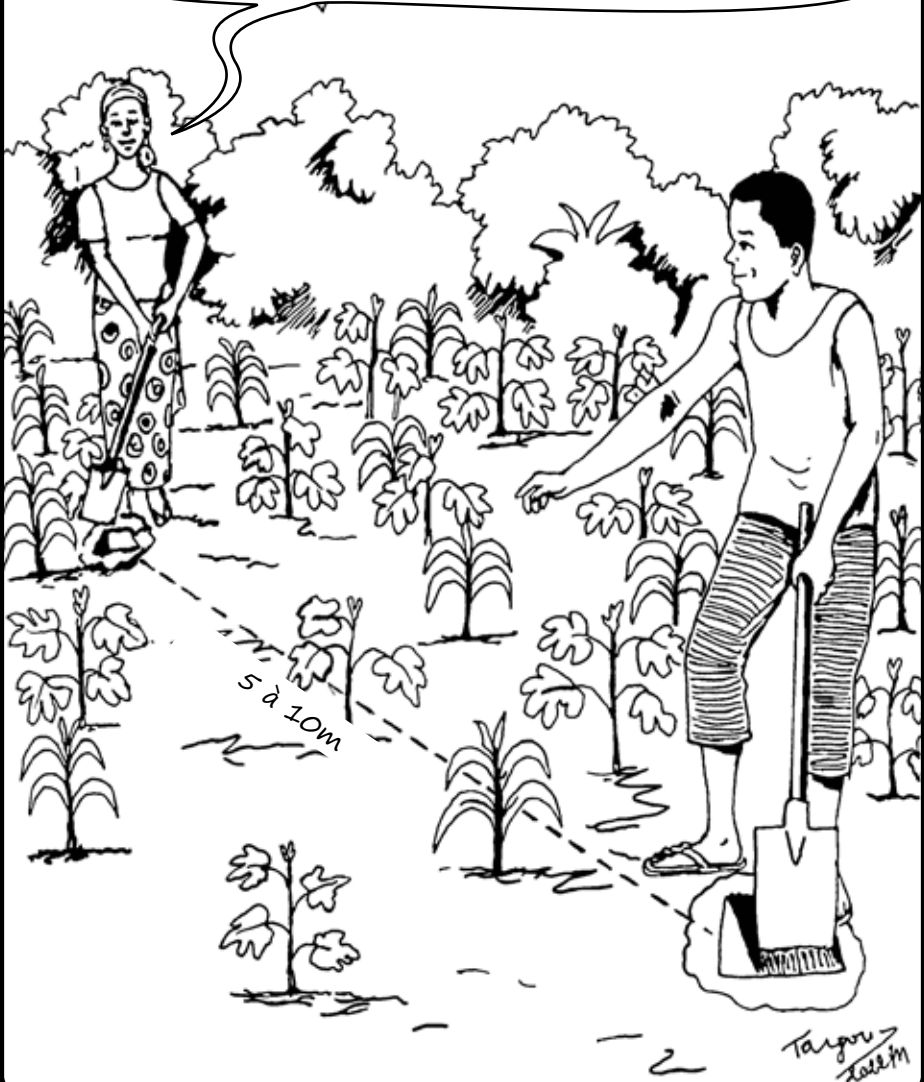
Niko nachimba chimu ya urefu, mufupi
ama upana na kuzama ya sentimeta
makumi tatu (30 cm)

Tangou
2022/11

KUCHIMBA YA PILI - UPANA

Inalomba kupanda miti ya pori ama ya apa mungini kwaku ipishanisha na meta kuanza tatu kufika tano (3 à 5 m) ; na kuanza meta munane kufika kumi (8 à 10 m) yaku pishana kwa miti ya mbengu

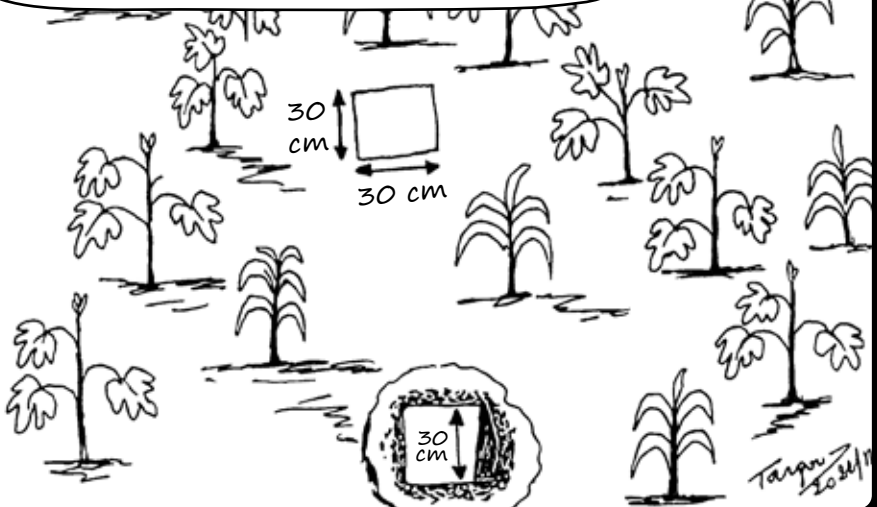

KUCHIMBA YA TATU - FASI YAKU PANDA

Niko na panda ma miti ku chamba ya mioko na muindi dju ipate na namuna yaku pata faida yaku paliliwa pamoya na mimeya ingine

Chimu inapacha ikuwe na urefu, upane na kuzama ya 30 cm dju ipate kutocha mizizi ya muzuri

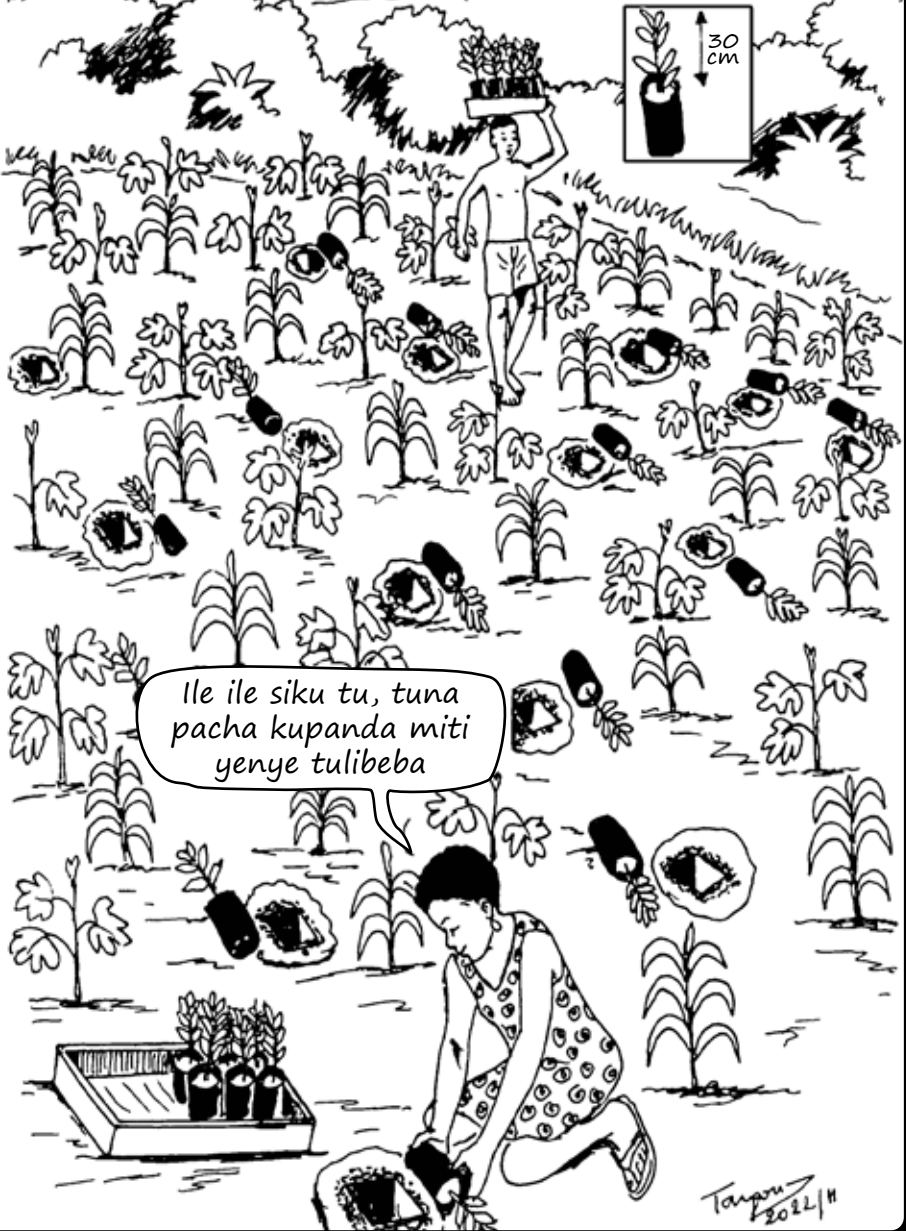
KUJIINGIZA KU POLI YA SOKOLA AMA KU POLI YENYEWU BANATUMIKIYA SAANA AO YAKU ALIBIKA

Kama mi napanda ku sokolo wala ku pori yaku alibika, nita fungula ndjiya, mbele ya kutchimba shimu

KU BEBECHA NAKU UENDA KU ATCHA MA SACHETS

Ile ile siku tu, tuna pacha kupanda miti yenye tulibeba

Tangari 2022/11

KUPANDA - KUTIYA KU BULONGO

Niko na panda miti
yaku pichana ile
ilitoka ku matuta
pali moyo ku chamba
naku eshimiya upana.

Kwa ile namuna
nitapata sokolo
yenyewe iko na miti

Targou
2011/11

KUPANDA YA PILI NAMUNA GANI KUTOCHA SACHET

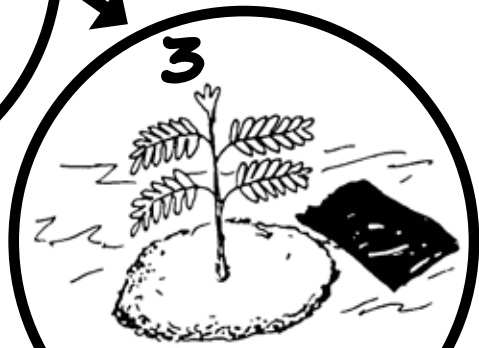
1

Ku kata chini ya sachet na mupanga ya makali

Rudicha bulongo ya yulu ndani ya chimu, ingicha sasa miti, tocha sachet kwaku kokota yulu kisha yaza chimu na bulongo ile ilibakiya

2

3

Ku finianga bulongo ma pembeni ya miti dju mizizi ipatane muzuri na bulongo

Tangou 2022/11

WAKATI YA MVULA INA ENDELEA

Kwa vile mvula iko na nyecha, ma miti iko na hota muzuri, inazamisha mizizi mbali chini ya bulongo kwa vile ina kuwa nguvu mbele ya wakati ya djuwa ama kipwa.

Mi nita badirisha miti yenye ilikufa na ingine ya muzuri. Mvula uko na saidiya miti ku toka nakuguwa muzuri mbele ya wakati ya djuwa

Tangoni 2021/14

KU PALILIYA YA KWAZA

Napaliliya miti yangu kwa wakati moya
na mimeya yangu ya shamba na kufanya
angalisho na miti yenye nalipenda

**KUTCHAKULA MITI YENYE INAOTA KU SHINA
YA MITI INGINE NA ILE YENYE ILITOKA
YOPEKE NDANI YA SHAMBA**

Ku ma shina ya miti yenye napenda
kuchunga ndani ya shamba yangu,
nita acha miti moya yakujitokeya
yopeke yenye itakuwa miti kabambi

KULINDA MITI YA KU MUNGINI

Kama mi na panda miti pembeni ya nyumba, nita linda ayo na lupango (clôture) dju yaba nyama basi kule ayo ama basi aribishe

Tayo
2022/11

KU VUNA NDANI YA CHAMBA YA MIOKO

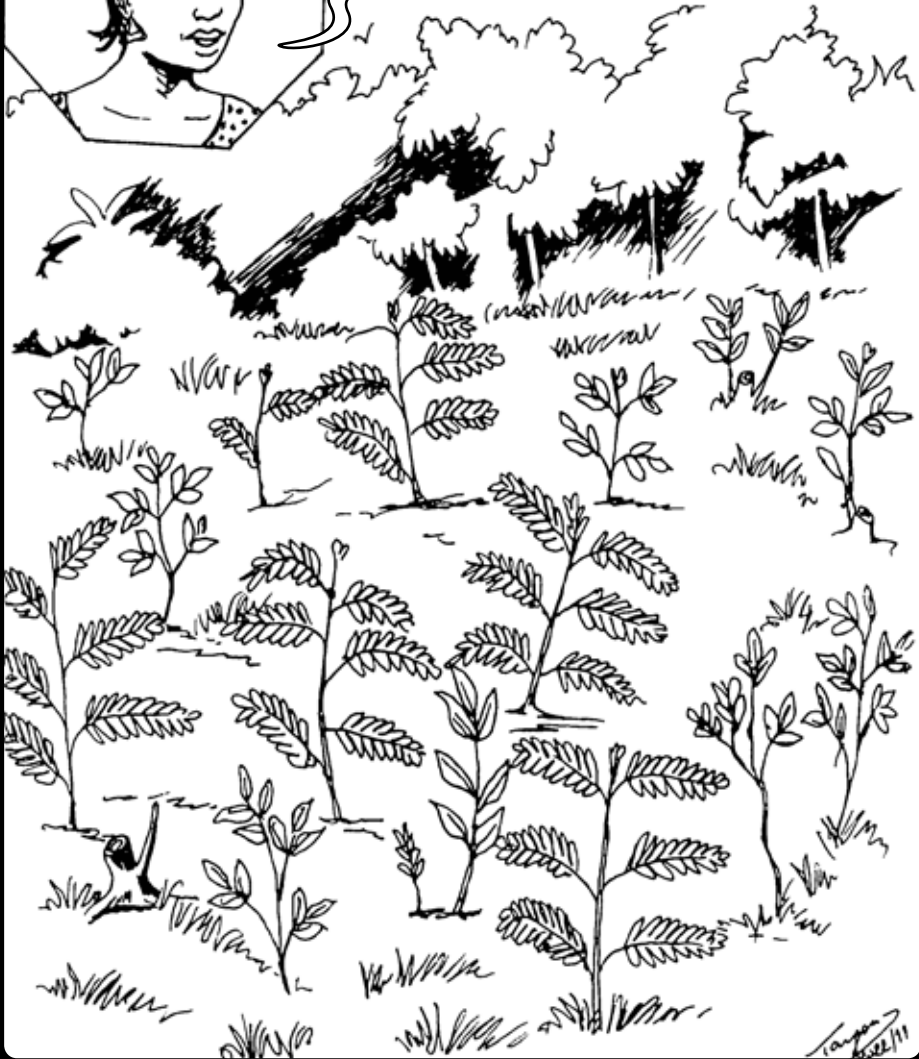
Muindi ili vuniwa nakisha mioko, bila miti
kuzulu mimeya yangu ya mwindi na mioko.
Mavuno yangu iko muzuri

SOKOLO INA KUYA

Kama mina vuna mioko yangu,
nita atcha mayani.
Ma miti itaweza ku guwa

NITA LINDA CHAMBA YANGU NA MOTO

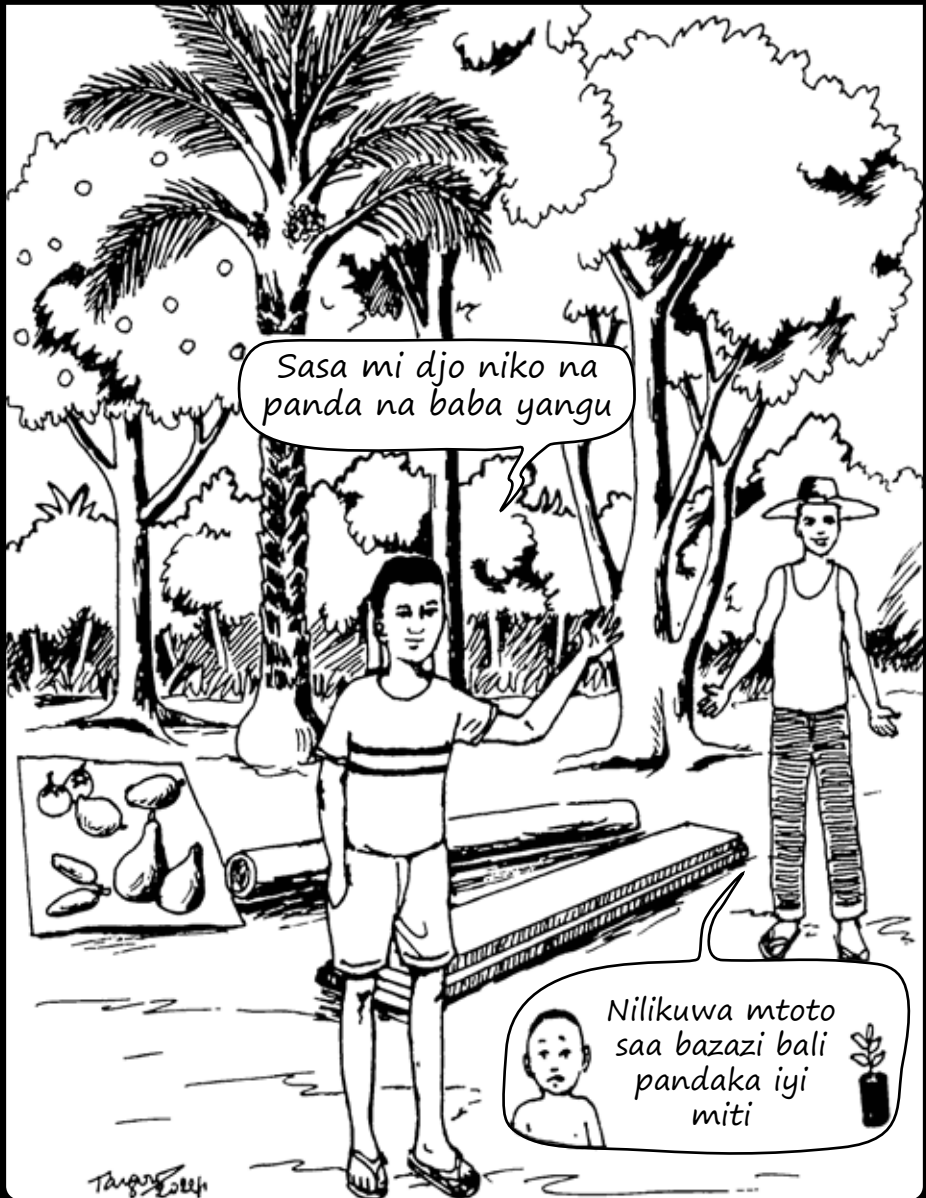
Mwanzo ya wakati yaku lima,
kalibu ya chamba yangu nita fania
mutego ya moto ya urefu ya mètres
mbili dju moto yaba ndungu jirani
ishi alibiche ma miti yangu

**KU TENGENESA CHAMBA YANGU DJU
YAKU PATA MA SOKOLO YENYE NA MITI**

Dju ma miti ya ma mbao, ta
kata bitapi ya chini dju yaku
pata miti murefu

MA MITI YA MAHANA INA RUDIYA KU BULONGO
YANGU. NITAWEZA SASA KATISHA MA MITI YA
MBAO NAKUPATA BA MBEKU YAKU UZA

**KWA WAKATI, ILE SOKOLA YANGU YA MITI
INALETA INGINE MAFAA MINGI KWA BALIMIYA AMA
WAPANDAJI NA KWA WATU WOTE WA MUNGINI**

Réalisation graphique:

Ntangu Targou

Bureau International de Production
de Matériels Didactiques

Tél. 081.16.20.558

E-mail: ntangu_targou@yahoo.fr

Kisantu, RDC

Shauri ama projekti yaku ongoza na ku tengenesa kazi yaku kata miti ya mbao mu Afrika ya kati (PROFEAAC) ina endeshwa kupitiya usaidizi mkubwa wa kipesa na Muungano kipesa ya Ufaranca kwa ajili ya Mazingira duniani (FFEM) na ku ongozwa na Senta ya utafutishi duniani wa mambo ya pori (CIFOR).

Wazo ya shauri niku leta djibu kwa ku ongezekwa waku endeleva ya uba na kwa matatizo yaku uchungaji usio dumu wa pori dju yaku tengenezicha (ama koboresha), ku namuna ya lote ama yaku dumu, gisi yaku pata mbao yakukatwa namna na asili ndani Djamuri ya democratia ya Congo (RDC), naya djamuri ya Kameruni.

Lango ama mufatiliy wa shauri niku punguza kuharibika ya pori ya kipande za mungini ndani ya Afrika ya kati, kwaku ongoza na ku tengenesa kazi yaku kata miti ya mbao wa kiasili kupitiya kazi za mwanzo zinazo fanyika ndani ya RDC na Cameroun.

Iyi kitabu kya ku tumikiya kili tengenezwa kupitiya mupango wa pili « ku tayarishwa ya namna kimungini yakuotesha na kupenda miti ya mbao naya mulimo waku changa » wa projekti inayo endeshwa na Senta ya uwasiliyano duniani wa utafuti kimulimo kwa ajili ya maendeleo (CIRAD).

Auteurs : Emilien Dubiez (1,2,3) ; Philippe Guizol (1,3) ; Benjamin Bisimwa (4) ; Christian Fotso (4) ; Adrien Péroches (5) ; Régis Peltier (1,3) & Guillaume Lescuyer (1,3,4)

- 1) Centre de coopération Internationale en Recherche Agronomique pour le Développement (CIRAD) ; UR Forêts et Sociétés, Campus de Baillarguet, 34398 Montpellier, France
- 2) Institut national de Recherche Forestière (IRF) ; Route de l'Auberge de Gascogne, Brazzaville, Congo
- 3) Université de Montpellier, CIRAD ; Montpellier, France
- 4) Center for International Forestry Research (CIFOR) ; Bogor Indonesia
- 5) Agrarian Systems Consulting ; 2 place Pierre Viala 34060 Montpellier Cedex 2 France

Illustrations : Ntangu Targou - Bupromad ; 5 Kalunga Cité Nkandu – Kisantu Inkisi – RDC
Graphisme : Adélaïde Larzillière SENSICOM – Lyon - France

Ce document a été réalisé grâce au financement principal du FFEM. Le contenu de ce document relève de la seule responsabilité de ses auteurs et ne peut en aucun cas être considéré comme reflétant la position des bailleurs.

Mai 2023

Cette œuvre est mise à disposition selon les termes de la licence CC-BY-NC-ND 4.0 qui autorise toute diffusion de l'œuvre originale (partager, copier, reproduire, distribuer, communiquer), sauf à des fins commerciales, par tous moyens et sous tous formats, tant que l'œuvre est diffusée sans modification et dans son intégralité.

